

Eventyret om gamle Brekke skole

Det var en gang et gammelt trehus kalt presteenkesæte der inne på Kirkeøy. Den dagen bygdas prest gikk bort, flyttet enka til enkesetet på Brønneløkken, det som nå kalles Brekke. Ja bygdas kirkeforvaltning, fattig som den var, tok hånd om de kvinnene, som hadde tjent sin husbond og herre på jorden, og i himmelen, med bønn, kaffe og damask "til livet børstet henne av stakken", som Erik Bye ville ha sagt det, 250 år senere.

Skulle du ta deg fra kirken og opp til Brekke, var ikke det så fælt langt å gå selv i søle og slaps midtvinteres, men tre store grunder for dyra skulle nå passeres før det lille enetasjes tømmerhuset, med tilhørende stolpehus og låve, dukket fram i skogkanten like ved der hestetråkket slynget seg videre mot Svanekil og Botne – eller om du vil til Høkeli, Kile og Ed.

Etter hvert forfalt huset der de godt tilknappe og sort bekledd presteenkene langt nord i livet hadde slitt seg ut med bønn, savn og mang en tung bær. I 1787 var stuebygningen på Brekke så gammel og råttent at en stedlig befarig med sogneprest Sem i spissen slo fast at huset ikke lenger var beboelig for enker etter bygdas skriftlærde. Konklusjonen var at "huset nok kunne henge sammen noen år til, men kun som bolig for en bonde om veggene ble "klint med kumøkk". Med denne konklusjonen mine venner, forsvinner også bygdas presteenker ut av sagaen – i alle fall ut av Gudrun Høibos bygdebok "gårder og slekter" fra 1980.

Vi er tilbake i 1847, Hvaler kommune, eller mer riktig herred, er allerede 10 år og fortsatt er det gamle presteenkesetet kirkens eiendom, men det huset har sett og forstått er at noe er i ferd med å skje. Alvorlige menn går inn og ut av huset og nye ord og uttrykk dukker opp der det tidligere var sår salmesang og bønn om tilgivelse. Helt nye ord som "påbygg", "nye krav", "fast skole", "behov for kunnskap", "bøker", "katekismus" og "sedelighet" gjør sitt til at det kiler i kjelleren ja langt opp i pipa som står i fare for å falle ned. "Jeg lever, jeg lever" jubler huset som nå skulle bli en av landets første faste skoler utenfor tettbebygde strøk.

Nå gikk det slag i slag. En pent kledd mann med hatt og frakk hadde høytidelig forkynt at her skal det bygges en etasje nummer to, og nye vinduer må kjøpes inn, svalegang, ny pipe og trapp skal også på plass. Igjen jublet huset så det sitret i det som var i igjen av gamle takstoler. "Tenk det; ny pipe, trapp og vinduer, nei nå sto ikke verden til påske".

I året som kom var det nesten ikke en dag uten at folk store som små kom og gikk. Men ikke alle var like glade. " Dette blir dyrt" forkynte presten Foltmar, som nå var blitt ordfører i det nye Hvaler Herred. Bonden Marinius fra langt nord i Botne la til at med den skoleveien hans store håp " lille Svein" nå ville få, fikk han heller bli hjemme på gården. Omgangsskole med undervisning i den kristne katekismus var langt å foretrekke framfor dette nymotens påfunnet med fast skole. "Det ble da folk av oss også", Marinius, dro i tømmene og satte fart på hesten tilbake til Botne . Var de blitt stormannsgale på Hvaler nå etter at formannskapsloven kom i 1837?

Men skole på Brekke ble det. I august 1849 tøt barna inn, noen med sko, andre uten, noen med "reven brok og skrubbsår på hver legg", en med omsydd skjorte etter han far som omkom under fiske øst på Tisler senhøstes, andre med litt for store kjoler – lånt for anledningen. Til felles hadde de store forventninger om det de nå skulle være med på sammen med barn fra steder de bare hadde hørt de voksne snakke om. Hans Hansen, utdannet på lærerseminaret kalte alle til ro, gudsfrykt og flid. Det ville både presten, vår herre og lærer Hans Hansen sette "megen pris på og påakte".

Skolen som etter hvert fikk både ny ytterdør og kirkesanger Andreas Nilsen som lærer etter seminarist Hans Hansen, var svært stolt og så med forventning fram til hver dag. Skolen tenkte tilbake på den gang sår hulking, salmesang og bønn fra enkene var det eneste som ga lyd og gjenlyd. Nå var det mang en hulking fra småjenter som ikke husket åttende vers i salme 43, men det fine var at straks etter slapp de løs en rungende latter da Petter i fjerde og Oscar i femte, blussende røde, dro i fletta og inviterte til gjemsel bak låven. Skolen tenkte at barn er rare, men ble også bekymret da mange ble borte i flere dager da kalenderen passerte 1880; silda hadde kommet! Havets sølv sto meter dypt i farvannet rundt Kirkeøy og Søndre Sandøy og alle var med for å dra vadet både fra båt og land." Kan ikke slippe barna på skolen i slike tider", tenkte mange – tilbake satt lærer Nilsen med halve klasser. Bedre skulle det ikke bli i det neste tiåret. Stenbrudd på stenbrudd ble åpnet og guttene fant raskt til inntekt i fjellet både på Urdal og Røsshuet som kilegutter. "Å lese i bøker blir du bare forvirret av", sa far Hans, Olaf som slett ikke var glad i bøker var skjønt enig med far og ble med i fjellet, og flere fulgte etter. Det vanket både spanskrør og skammekrok for de som hadde vært i fjellet og tjent noen få kroner på å sette kiler og blekker, men pytt, pytt.". Skolens frykt ble til bitter visshet da de i 1895 tok til å bygge en ny moderne skole i rød sten, og det irriterende nære – ja tvers over tunet! Hva var det for slags nymotens påfunn? Den gamle skolen fnøs så det riktigt dirret i vinduene, ja så inderlig.

1. etasje på Brekke var i bruk som skole, i stua var det andre spennende ting som fant sted. Med formannskapsloven av 1837 var det behov for mer plass og skolen frydet seg over at både forliksråd, skolestyre og ikke minst den nye banken fant å bruke stua, banken fra 1858. Vel klødde det litt i ytterpanelet der mauren lagde sine veier og omveier og taksten falt ned i høststormen, men hva gjorde vel det nå veggene fortsatt kunne lytte til spennende historier om

ulydige barn, konflikter om beitemark og lån som ikke ble betalt. "Du verden hvor heldig jeg er", tenkte skolen, selv om det de siste dagene hadde regnet gjennom taket.

Så en dag tidlig på 1890-tallet kom en alvorlig gruppe menn inn på skolen, satte seg ned og pratet lenge og vel. Han som pratet mest var Andreas Nilsen, skolens mangeårige lærer som nå også var bygdas ordfører. Skolen kunne høre at det ble sagt ord som "forfall", "ny tid", "behov for utbygging" og "økende barnetall.

Nå begynte en ny tid for gamle Brekke skole, riktig nok ble det byttet noe panel her og lagt på nye takstener der, men det var dette skrekkelige nye bygget på den andre siden som fikk all oppmerksomheten og som irriterte noe så grenseløst. Det gjorde ikke dagene lysere da både barn og lærere snakket om ny og gamle Brekke – skulle du ha hørt? Malingen skallet av og det klødde stadig mer i bjelkelaget der mauren nå virkelig hadde flyttet inn sammen med et svale par i gavlen. Men oppe i alt dette nymotens tøvete med ny skole, var det hyggelige dager da barna fortsatt fylte de etter hvert så nedslitt rommene. Hvaler hadde sterk vekst i folketallet med rundt 4100 i 1910, og snart var den nye skolen også sprengt. Ja, der ser vi, tenke skolen, fortsatt er det brukt for meg, men får jeg ny maling for strevet? Nei utakk er verdens lønn!

Så en dag ut på 30-tallet, kom noen engasjerte menn og kvinner til det gamle skolebygget. Mannen som het Andreas Madsen førte ordet og skolen hørte Andreas si ord som "verneverdig", "fare for riving", Hvaler historielag og "viktig å sikre tak og pipe". "Midler må skaffes", var det siste skolen hørte før Andreas og hans engasjerte venner i historielaget satte seg på syklene tilbake til Skjærhalden.

Så en dag i 1940 kom den store krigen; Kong Haakon og kronpins Olav sto under bjerka der oppe i Molde på vei til England. På Hvaler, lagde man sin egen tobakk, fraktet folk med snekke over Sekken, noen gikk med binders på kragen og selv 17. mai var uten flagg. Av og til fikk skolen også merke krigen da tyske soldater trampet ut og inn for å snakke læreren til rette. Det som imidlertid var aller verst var kulda i 1942 og 43. Barna frøs, læreren Bastiansen frøs, Bertha Karlsen, lærerinnen frøs og ikke minst frøs huset. Det hjalp ikke stort at de fyrte både med ved og koks så skjerm Brettet sto som en varm kokeplate. "Hvor skal dette ende", tenkte skolen? Ikke minst tenkte skolen dette da barna var borte og det sto der i ensomheten mens det røk av pipa på det de nå kalte "Nye Brekke".

Endelig var krigen over og da 1945 opprant og 17. mai endelig kom, var flagget igjen på plass i flaggstanga. I 1948 kom strømmen til Hvaler, og til Brekke med. "Det går mot lysere tider tenkte" skolen som hadde fått lys i taklampa, men den gang ei. Det meste ble ved det gamle og vel så det. Forfallet fortsatte, det var få elever i rommene som tidligere var fylt til trengsel og flere maur flyttet inn i veggene. Det kilte litt når noen ungdommer hadde gym i andre etasje, men det var ikke nok til å gjøre huset glad, slik det var i de gode gamle dagene. Årene gikk og det eneste Brekke ble tilgodesett med var gamle kart, plansjer, den gamle sykebåra, gamle pulter, stoler og bord, stuert inn fra skolene på Damyr, Løkkeberg, Nordre Sandøy og Herføl, skolebygg som i likhet med Brekke syknet hen før de fikk nytt liv som bolighus og hytter på 50- og 60-tallet

Men så var det at Brekke igjen lyttet, ut og inn og rundt huset gikk det nemlig en ny og engasjert gjeng der ikke alle helt fant tonen. En som tydeligvis var fra kommunen sa ord som "nødvendig å

rive rukkelet", "fare for liv og helse", verdifulle tomter. "et godt alternativ til kommunale boliger". Det var tydelig at dette falt dårlig ut for nå hørte skolen nye ord som "stor verneverdi", "Hvalers første faste skole og en av landets eldste", "fylkeskonservatoren" og "Hvaler kulturvernforening". I Fredriksstad blad sto den gamle ordføreren, som nå gledet seg over å være leder av kulturvernforeningen fram og sa noe om "veiskille og behov for vern", mens mannen fra fylket med forkjærlighet for falleferdige men verneverdige bygg gned seg i håret og sa ord som "interessant", "spennende", "men akk så forvirrende bygningstekniske løsninger" I aftenbønnen var det flere som nå tok Brekke med, og ble bønnhørt. Kommunen, den på Hvaler, la vekk planene om riving mens kommunen som hadde hele fylket som ansvar ga penger, skrev "tunge" brev og oppfordret til å stå på. Igjen glødet det til i den gamle grua, kilte i de gamle vinduene og det følte som søt kløe når maurene pilte langs bunnstokkene.

Kjære venner - Etter to års arbeid med å gi huset nytt tak, ny bånnsville, ny maling og ny ytterpanel kan vi slå fast med all mulig tydelighet at det siste kapitlet i eventyret om gamle Brekke skole ikke er skrevet ferdig, at det ikke er snipp snapp snute nå? Ja, kanskje kapittel tre i eventyret om Brekke egentlig begynner nå, at Erik Byes sang "Din beste dag", *lett omskrevet*, også skal få sin gyldighet for gamle Brekke skole. Vi i Hvaler Kulturvernforening og venneforeningen for den gamle skolen skal i alle fall gjøre vårt til at *dagen i morgen vil bli din beste dag*.

Paul Henriksen
Hvaler Kulturvernforening

Leder i